

Отар Мамнорига

ТСИТСАМУРИ¹

Гарталлар доланыр дәрәләр үстә,
Күлөк дул гадынын гәм сәсидирми?
Думанлар көрүнүр тәпәдә, дүздә,
Атылмыш бир түфәнк түстүсүдүрмү?²

Җенә угулдайыр кечилмәз мешә,
Җарлаглар төкүлүр юллара бир-бир.

Бахырам кәдәрлә бурда һәр даша,
Санки сојумамыш һәмин күлләдир.

Бу ағыр, бу бөјүк гәмә дөз инди,
Бирдән Арагванын чошур далғасы,
Елә билдирсән ки, јенә дә динди
Һәмин берданканын әкс-сәдасы.

Тәрчүмә едәни Әли КӘРИМ

А. ШАИГИН АНАДАН ОЛМАСЫНЫН 80 ИЛЛИГИ

СУЛЕЙМАН РУСТӘМ

КӨРКӘМЛИ ӘДӘБИЈАТ ВӘ МӘДӘНИЈАТ ХАДИМИ

XX әср Азәрбајҗан әдәбијаты вә мәдәнијәти бир сыра көркәмли сималар јетирмишдир. Абдулла Шаиг бу сималардан биридир.

Шаир, насир, драматург, маариф хадими олан А. Шаигин мүрәккәб, зиддијәтли јарадычылыг јолуну нәзәрдән кечирмәздән әввәл, гыса да олса ону доғуран ичтимаи мүнһитдән, онун формалашмасына әһәмијәтли тәҗрибә бағышлајан амилләрдән данышмағы лазым билрәм. Әкс тәгдирдә, Абдулла Шаигин јарадычылығыны бүтүн долғунлуғу илә әһәт вә дәрк етмәк чәтин олар.

А. Шаиг Талыбзадә 1881-чи ил февралын 25-дә көзәл Тифлис шәһәриндә доғулмушдур. Кәләчәјин бөјүк мәдәнијәт хадиминин көрпәлик илләри бу шәһәрдә кечмишдир.

Тәдгигатчылар һағлы олараг көстәрирләр ки, чаризмин мүстәмләкәчилик сijasәтинә вә тәзјигинә бахмајараг, хусусилә кечән әсрин икинчи јарысында иҗтибарән тәрәггипәрвәр зијалыларын сәҗилә Тифлиسدә јени-јени театрлар, семинаријалар, мәктәбләр вә мәдәнијәт очаглары јарадылырды.

Мүасирләримә бир мәктәб вә маариф-мәдәнијәт очағынын јарадылмасы инди ади бир шеј кимә көрүнә биләр, һалбуки кечән әсрин сонларында вә XX әсрин әввәлләриндә халг күтләләри чәһаләт ичәрисиндә, «зүлмәт сәлтәнәтиндә» јашадығы, дини әфсанә вә һөкмләрин пәнчәсиндән гуртара билмәдији бир заманда демократик идејалар тәблиг едән, башга халгларын дил вә әдәбијатына мәнәббәт ашылајан мәдәни-маариф очағынын ачылмасы чидди ичтимаи бир чеврилишә бәрәбәрди. Абдулла Шаиг дә илк тәһсилини евләриндә ачылан белә бир мәктәбдә алмышды.

Һәмин дөврдә халгы маарифләндирмәјә, кенш әмәкчи күтләләринин көзүнү ачмаға, онлары заманын тәләбләринә уғун шәкилдә тәрбијә етмәјә чалышмаг—бөјүк ичтимаи вә сijasи бир идеалы реализә етмәк демәкди. Бу, тарихән зәрури бир мәрһәлә иди. Һәмин дөврдә јашамыш габагчыл, тәрәггипәрвәр Азәрбајҗан зијалылары бу јол илә кетмишләр. Сонрадан А. Шаиг дә бу јолун ардычыл, фәдакар мүчәһидләриндән олмушдур.

Көһнә типли шәриәт мәктәбләринә гаршы јени мәктәби, јени дәрә үсулуну јајан, әлифбада вә үмуми тәдрис ишиндә бөјүк ислаһат апарараг бүтүн тәлим-тәрбијә системинин демократлашмасына, јәни зәһмәткеш халг күтләләринә јахынлашмасына фәдакарчасына чалышан маариф хадимләри сосиалист ингилабынын үмуми чәрәјанына көмәк едирдиләр, зәһмәткеш халгын тәрәфиндә идиләр. Алимләримиз һағлы олараг бу чәһәти гејд едирләр ки, Азәрбајҗанда ингилаби иде-

¹ Илја Чавчавадзенин өлдүрүлдүју јер.

жаларын жаылмасында və совет һакимијјәтинин гәләбә чалмасында Г. Зәрдаби, Н. Б. Вәзирев, Ч. Мәммәдгулузадә, М. Ә. Сабир, Ә. Һагвердијев, Ү. Һачыбәјов, С. С. Ахундов, М. С. Ордубади кими көркәм-ли јазычы вә санәткарларын һәм үмуми фәалијјәти, һәм дә маариф вә мәдәнијјәти јаймағ уғрундакы мүбаризәси чоғ әһәмијјәтли, чоғ вә-чиб иди!

Руһани атасынын да дәрә дедији 6 иллик мәктәбдә бир нечә ил тәһсил алдыдан, Крыловун тәмсилләри, Пушкин вә Лермонтовун әсәрләри илә таныш олдуған сонра А. Талыбзадә анасы илә бирликдә Хорасана кедир. 1893-чү илдән 1900-чү илә гәдәр бу шәһәрдә јашајан А. Талыбзадә (рус дилиндә ејрәнмәкдә давам едир, өз биликләрини дәринләшдирир, һәјатә бахыш вә мүшаһидәләрини ајдынлашдырмаға, дунја вә инсанлар һағгында, ичтимаи инкишаф процесинин ирәли сурдјуу бир сыра проблем үзәриндә дүшүнмәјә башлајыр. Доғрудур, бу дүшүнчәләр һәлә думанлы, мүчәррәд маһијјәт дашијырды, зиддијәт вә тәрәддүдләрлә долу иди.

Кәләчәјин көркәмли јазычы вә ичтимаи хадими Хорасанда садә адамларын ачы һәјәтины, изтирабларыны, әләмини, ач-мәһтач јаша-јышыны, зүлм вә истибадын ганлы һөкүм алтында инләмәсини өз көзләри илә көрүшдү. Тәби ки, бу бөјүк һәјәт фәчилиәси, доғма халгын мүсбәти, ачы тәләји һәссас гәлбли бир кәндә синлимәјән, дәрин изләр бурахмышыды. Бурадача гејд едәк ки, көрдүју һәјәт мән-зәрәси, ичтимаи һағсызлығ вә балалар А. Талыбзадәнин јарадычылы-ғынын сонракы дөврүндә, хүсусән 1905—1920-чи илләрдә өз әкс-сәда-сыны тапмышыдыр.

А. Талыбзадә әдәби фәалијјәтинә дә Хорасанда башламыш, Кры-ловун бир нечә тәмсилини фарсаја тәрчүмә етмиш, гәзәлләр јазмыш-дыр.

19 јашында Тифлисә гајыдан шаир бир нечә ајдан сонра Бакыја көчүш, бөјүк пролетар шәһәринин гајнар-мүрәккәб, фыртыналы һәјә-тына баш вурмушдур.

1900-чү илләрдә кәңч шаирин дүшдүју мүһит тәләтүмлу вә мүрәк-кәб иди. Лакин бу мүһит ејни заманда бөјүк үмидләр верир, тәрәггипәр-вәр адамлара халгын бәхтијар кәләчәјинә етигад ашылајырды. Заман дәјиширди, сәрт күләкләр әсмәјә башлајырды, бөјүк дәһшәтли бир фыр-тына көзләнилирди. Ики һәјәт тәрзи, ики дунја көрүшү, ики синиф ара-сында—залымларла мәзлумлар, буржуазия илә пролетариат арасында шиддәтли вуршмалар тарихин зәрури бир һөкүм кими ирәли сүрүл-мүшдү.

Азәрбајҗанын гәһрәман оғуллары М. Әзизбәјов, Петербурдан, Н. Нәриманов Одессадан, А. Чапаридзе Кутаисидән кәлмиши. И. В. Сталин, И. Фиолетов, Ханлар вә бөјүк Ленинин бир чоғ башға мүбариз силаһдашы гызғын ингилаби фәалијјәт көстәрир, чар мүтләгијјәти үзә-ринә гәти һүчүм һазырлајырдылар.

Һеч шүбһәсиз ки, ингилаб идејалары демократик вә реалист бир истигамәтдә инкишаф едән, зәңкинләшән, бөјүк М. Ф. Ахундовун өлмәз ән-әналаринә әсасланан Азәрбајҗан әдәбијјәтина, онун көркәмли нума-јәндәләринә — Чәлил Мәммәдгулузадәјә, М. Ә. Сабирә, Ә. Һагверди-јевә тәҗир етмәјә билмәзди. Ајдын бир һәгигәтдир ки, мән Ч. Мәммәд-гулузадәни вә ја М. Ә. Сабирә марксист адландырмағ фикриндә деји-ләм; лакин адларыны чәклијим јазычылары М. Горкенин ән јахын си-лаһдашлары адландырырыҗса, демәли, онларын көрдүкләри ишин бө-јүк ичтимаи-сијәси әһәмијјәтини етираф едирик; бу тезиси әсасландыр-

АБДУЛЛА ШАИГ

Рәссам Тоғиз КӘРИМОВ.

мағы вачиб һесаб етдијимә көрә әдәбијат тарихчиләрини һәмин мәсәлә үзәриндә дәриндән дүшүнмәјә, чидди тәдгигат иши апармаға чағырырам.

А. Талыбзадәнин ән бөјүк бәхтијарлығы ондадыр ки, ичтимаи һәјәтә гәдәм гојдугу илк дөврдә Н. Нәриманов кими бөјүк бир ингилабчы ону истигамәтләндирмиш, доғру јола салмышдыр. О, Н. Нәримановун билаваситә көмәји вә иштиракы илә имтаһан вериб Азәрбајҗан дили мүүллими диплому алмыш, 1901-чи илдән мүүллимлијә башламышды.

Азәрбајҗан әдәбијаты вә ичтимаи фикринин бөјүк сималары Н. Зәрдаби, Ә. Нағвердијев, Ч. Мәммәдгулузадә, Н. Б. Вәзирова танышлығы, М. Ә. Сабир вә А. Сәһһәтлә достлуг, А. Талыбзадәнин бир јазычы, маарифчи кими формалашмасында чидди рол ойнамышдыр.

1905-чи ил ингилабына гәдәр кәнч шаир вә мүүллимин дүнјакөрүшү һәлә биллурлашмамыш, пүхтәләшмәмишди. О, һәлә әски гәзәл формаларындан узаглашмамыш, мүасир вә актуал мөвзулары әкс етдирмәмиш, орижинал јарадычылығы јолуна дүшә билмәмишди. Бу илләр онун үчүн ахтарыш илләри иди. Лакин 1907—1908-чи илләрдән етибарән А. Шаиг имзасы илә мәтбуат сәһифәләриндә чыхыш едән Талыбзадә әсил илһам нәфәси дујулан әсәрләри илә нәзәр-диггәти чәлб етмәјә башламышды.

Шаирин бу илләрдә јаздығы шеърләрдә ичтимаи мотивләр даһа да гүввәтләнмиш, халғын зүлм вә әдаләтсизликдән, чәһаләт вә мөвһуматдан азад едилмәси јолунда ахтарышлар даһа ардычыл характер алмыш, садә адамларә мәнәббәт даһа да чошмуш, көһнә һәјәтә нифрәт һудудуну ашмышдыр. Шаир бүтүн ичтимаи гурулушун чүрүклүјүнү көрүр, оиун көһнәлијини тәсдиг едәрәк јазырды:

Доғармы бир јенилик бу һилалын алтында?..
Бу јер, бу көј, бу күнәш көһнә, бу һәјәт көһнә!
Идарә көһнә, шүүр көһнә, каннат көһнә,
Чаһан јашармы бу мүдһиш завалын алтында?..

Кечәм сөнүк, јенә көјләр булудлудур, һејһат!
Нә олду дадлы о пәјманлар, әдл, үнсijјәт?
Булудлара бүрүнән еј күнәшли һүрријјәт!
Битир бу зүлмләри, вер чаһана шанлы һәјәт!

Лакин һәјәтдә, бахышларда, үмумијјәтлә бүтүн чаһанда көһнәликләри көрән шаир һәлә ничат јолу тапмамышдыр, һәлә тәрәддүд вә шүбһәләр ичиндә чырпыныр, һәјәтә тамамилә јени вә ингилаби әсаслар үзәриндә гура билән мубариз гүввәләри көрмүр вә буна көрә дә көстәрә билмир. О, «Бир улдуза» шеъриндә үзүнү көјләрә тутараг дејир:

Улдузлар ичиндә көзүмә дәјди бир әхтәр,
Мәфтуи олараг, севдим ону, һејрәтә далдым,
Ајдан даһа парлаг, даһа инчә, даһа дилбәр.
Фәрсиз көзүмү дикдим о шух улдуза галдым.

Зүлмәт кечәләрдә сачараг нуруни, сөнмәз.
Азмышларә јол көстәрир, үлкәр кими парлар.
Динлә мәни, ол рәһбәрим, еј севкили улдуз,
Көстәр јолу, бу горхулу һалдан бизи гуртар!

Әсил вазадлығы јолуну тапа билмәјән шаир ахтарышларыны давам етдирир, бәзән илһам пәрисинин ганадларына көз дикир, мүртәчә романтизм мәктәбинин тәсирина гапылыр, бәдбин әһвал-руһијјәдән јахасыны гуртара билмирди. Лакин јалныз бу хүсусијјәтләрми А. Шаигин поетик симасыны мүүјјән едирди? Әксинә, бу мотивләр өтәри, кечичи характер дашыјырды. Шаирин лирик гәһрәманы даһа мүрәккәб, даһа рәһкарәнк бир һиссијјәт аләминдә јашајырды. Шаир инкардан тәсдигә гајыдыр, шүбһәдән инама кечир, сәадәти јердә ахтарыр, мүчәррәд шәкил-

дә дә олса инсанлары мубаризәгә чагырылды. Бу фикримиш тәсдиг етмәк үчүн А. Шаинг «Заманын ингилабчыларына», «Сон баһар», «Әкинчи ва хан», «Фидан», «Парчалар» вә с. шәрләрини хатырлатмаг истәјирик. «Парчалар»да шаир языр:

Инаын достларым, мәнә инанып,
Бир замаи мөһв олур бу истибадд.
Галар анчаг бу зүлмдән бир ад,
Утанын, инди зүлмдән, утанын!

Саима бу дәрду-гүссөмин сәбәби
Олмамагдыр бу дүңја камымча.
Гәлбими яндыран будур анчаг:
Вәтәни көрмәдән мәрәмимча.

Тәдигатчыларын даһа бир фикрилә шәрикәм ки, Шаинг лирик шәрләриндә нәзәрә чапан ән дәјәрдәи хуәсијәт әдаләтсиз гануларча гаршы етираз мотивләриндән ибарәтдир. Шаирин лирик гәһрәманы даһа субъектив мәсәләләри дејил, ичтимаи бәзаларын сәбәбләрини, халгын талданмыш һүгүгларыны дүшүнүр, ифша вә иттиһама башлајыр, мөвчуд гурулушу инкар едәрәк, истигбала үз тутур. А. Шаиг јарадычылығынын даһа бир хуәсијәтиндән данышмаг лазымдыр. «Дағлар», «Баһар», «Ики гарангуш», «Дағлар солтаны», «Гыш» шәрләриндән ајдын көрүнүр ки, шаир ана тәбиәтин вурғуну олмуш, мүәјјән дәрәчәдә идиллик бәјалар ишләтә дә, дағларымызын, чөлләринизин, чәмәнләримизин чанлы лөвһәләрини бир рәссам кими чәкмиш, илк баһарын әтрини дүјүмүш, тәкрар-тәкрар дәли Күр образына гайгымышдыр.

Шаирин јарадычылығынын илк дөврүндә, јәни 1906—1914-чү илләрдә язылмыш шәрләрдә дил, үслуб вә сәнәткарлыг нөгтеји-нәзәриндән бахсаг, белә тәбии бир нәтичәгә кәләрик. Шаир лирик гәһрәманыны көјләрә галдырдыгда, мүәјјән бир ичтимаи идеалдан ајрыб улдузларын ихтијарына вердикдә, јахуд хырда буржуазија романтикларынын јолу илә келәрәк тәбиәтин мунис гојнуна чәкиб апардыгда, онун мәгсәдини ајдынлашдырмагда, мүчәррәд, думанлы фикирләр мәнкәһәсиндән гуртара билмәдикдә үслуб да, дил дә ағырлашыр, метафор вә тәшбиһләр мурәккәбләшир, бир сыра јабанчы сөз вә ибарәләр образы гәлизләшдирир, онун гавранымасыны чәтинләшдирир. Әксинә, шаир мөвзусуну реал һәјатдан, чанлы мүшәһидәләрдән, Вәтән тәбиәтинин көзәлликләриндән алдыгда, онун ичтимаи вә естетик идеалы ајдын, сәлис олдугда, чагырышлар мүәјјән бир мәгсәдә јөнәлдидикдә дил дә, үслуб да, бәлии тәсвир васитәләри вә бәнзәтмәләр дә сәдәләшир, тәбииләшир, онлары бәдиин тәсвир гүввәси гат-гат артыр. Демәли, мүчәррәд романтик шәрләрдән фәргли олараг икинчи һиссәгә аид етдијини әсәрләрдә бәдиин ифадә чанлы вә тәсвирлидир.

А. Шаинг шәр јарадычылығынын биринчи дөврүнә хас олан башлыча, мүсбәт мејилләри үмумиләшдирсәк, гејд етмәлијик ки, шаирин әсәрләриндә ара-сыра дәрин бир кәләр тәзәһүр етсә дә, бу кәләр субъектив вә дини маһијәтдә дејилдир. Онда үмумбәшәри бир мә'на варды, ичтимаи мүнһт вә гурулушун әдаләтсизликләринә гаршы чеврилмиши, варлыгла идеал арасындаки учурумдан доғмушду. Үмумијәтлә, шаир сәдә адамларә, һагга, һәгигәтә вә азадлыга инаныр, бөјүк умидләрлә јашајырды. һуманизм вә оптимизм онун дүңјабахышынын ики әһәмијәтли голу иди.

А. Шаиг јарадычылығыны сәчијләндирән башга проблемләрә кечмәздән әввәл мән бир мәсәләни ајдынлашдырмаг истәјирәм. Адәтән, А. Шаинг әдәби фәалијәтиндән бәһс едән бәзи әдәбијатшунасларымыз белә бир фикир ирәли сүрүрләр: о, (јәни А. Шаиг—С. Р.) молланәсәрәддинчиләрлә фүјүзатчылар арасында тәрәддүд етмиш, фүјүзат

чылары мејил етсә дә, әсас етибары илә молланәсәрәддинчи олмушду. Биз чәсарәтлә демәлијик ки, фүјүзатчылар—мили земинизин мәһсүлу дејилдиләр. Онлар пантүркизм идејасыны тәблиг етмәкдә һеч дә оријинал бир јол илә кетмәмишләр. Фүјүзатчыларын тәркибинә кәлинчә, гејд етмәк лазымдыр ки, јабанчы бир зәминин вә идеоложинин тәсвиринә уян бу адамлар арасында бир нәфәр белә бөјүк, оријинал сима олмамыш, онлар әдәбијат вә фикир тарихимиздә һеч бир дәрин из буррахамышлар. Бу журналын сәһифәләриндә ара-сыра имзалары көрүнә истәдәдлы шаирләримизин дә иштиракы тәсадүфи олмуш, онлар фүјүзатчыларын әсил маһијәтинин, ичтимаи мәсләкәни дәрк етдикдән сонра, өз вәтәнләринә хор бахан бу јабанчылардан узаглашыш, башга јоллар ахтармага башламышлар.

А. Шаинг јарадычылығына кәлинчә, биз ајдын бир һәгигәтти (нәдәнсә бизим әдәбијат тарихчиләримиз индијәдәк бу һәгигәтдән бәһс етмәмишләр вә ја етмәк истәмәмишләр) тәсбит етмәк истәјирик. Мәнчә, А. Шаиг кими бир шаир, маарифчи һеч бир вахт фүјүзатчылардан өјрәнмәк истәмәдди. Олса-олса шаир түрк әдәбијатынын Ә. һәмид, Т. Фикрәт, Р. Тоғиғ кими көркәмли сималарынын тәсвир алтына дүшә билрди. Ләкин бу тәсвир һеч дә күчлү олмамыш вә өзүнү јалныз ајры-ајры шәрләрдә көстәрмишдир.

Әдәбијаттын бүтүн жанрларында вә нөвләриндә өз гүввәсини сылајан сәнәткар өмрүнүн ахырына кими шәр парисинә вәфалы галмышдыр.

Илләр кечмиш, замаи дәјишмиш, бәшәрин әсил тарихи башланмыш, башга сөзлә десәк, Октябр ингилабынын тәсвир вә тарихи инкишафын тәбии бир нәтичәси олараг Азәрбајҗанда Совет һакимијәти гурулмушду.

А. Шаиг бүтүн варлыгы илә јени гурулуша тәрәфдар чыхан, онун бөјүк наилијәтләрини тәрәннүм едән сәнәткарларымыздан бири олмушду.

Совет идеолокијасынын тәсвир алтында әдәбин јарадычылығында тәдричән вә ардычыл бир шәкиллә чидди дөнүш јаранды. Әмәк адамы, онун гәһрәмә, мүсбәттли кечмиши, азадлыг уғрунда ингилаби мубаризәси, социалист чәмијјәти јаратмаг сәһәсиндә көстәрдији һүнәр, гәһрәмәлиг онун башлыча тәсвир вә тәрәннүм һәдәфинә чеврилди. Азәд социалист Вәтәннимизин гәләбәләриндән, бәхтијар совет адамынын мә'нәви көзәлликләриндән илһам алан шаир јазмышдыр:

Е! баһар, бағындан дәрмишәм салхым,
Бәр мејвән дадылдыр, һинрин, мејхоңдур.
Анчаг бу шәң өлкәм, бу азад халгым
Сәндән дә шириндир, сәндән дә хоңдур!

Һуманизм, инсанләрвәр шаир Вәтәнин кешиндә дәјанан дөнмәз өскәр, әмәк харуғләри јарадан инсаны,—«алында улдузлар, күнәшләр парлајан» пионери, дәннз кими далғаланан комсомол ордусуну, азад Азәрбајҗан гадыныны, сүл вә әминамәнлыг уғрунда халгларын мубаризәсини еһтирасла, мәнәббәтлә тәрәннүм едирди.

А. Шаиг «Әдһәм», «Ики фамилијанын мәһви», «Гоч Полад», «Зәһмәт вә зинјәт» поемаларынын мүәллифи кими дә әдәбијатимызда хуәсијәр јер тутур.

А. Шаиг һәмин поемалары мүхтәлиф дөврләрдә јазмышдыр. Ләкин мән бир чәһәти гејд едәрәк демәк истәјирәм ки, һәмин әсәрләри етәри нәзәрән кечирдикдә белә шаирин бөјүк бир инкишаф јолу кечдијини көрүрсән. «Әдһәм»лә «Гоч Полад» мүғажис етсәк, көрәрик ки, шаир сәнәткарлыг јоларында дөнмәдән ирәлиләмиш, пүхтәләмиш, онун мөвзу даирәси вә һәјата бахышы кенишләниб дәринләмиш, об-

разлары догма зəминдөн, азaдлыг Һəрəкатындан алынмыш, демократ. лашмышдыр.

«Гоч Полад» поемасында халгын, кəндиң садə вə гəһрəман адам. ларынын залымлара, ханлара, бəйлərə гаршы мубаризасы, нəчиб табия. ти, женилмэзлиги, дүзлүжү, сəадəти, мəһəббəти бəјүк илхамла тəрəнүм эдилмишдыр.

А. Шаигин поезиясындан данышаркəн мən бир мəsələни јада сал. маг истəјирəm. Һəссас гəлби, хош тəбиəтли, сəмими сənəткарлымыз Һə. мишə мұһарибөлərə, өлүмə, гана гаршы чыкмыш, Һəрбин тəрəтдији чи. најəтлəri, мүсибəтлəri нифрəтлə, һиддəтлə дамгаламышдыр.

Биричи дүңја мұһарибəси иллəриндə дə А. Шаиг бөлə Һəрəкəт е. мишдир. Буна кərə дə А. Шаигин сечилимиш əсəрлəрини (3 чилддөн ибарəтдир) тəртиб едөн əдəбијатшунасларымызын бу мəsələни унут. масы бизи тəэччүблəндирир. Оңлар А. Шаигин ше'р жарыдычылыгыны да. ла билмэз ки, биричи дүңја мұһарибəсинин давам етдији ганлы-га. дала билмэз ки, А. Шаиг суссун, пассивизм мөвгелəриндөн олса бөлə, Һəрби нифрəтлə дамгаламасын, инкар етмəсин. А. Шаигин əсəрлəрини кəлəчək нəшрлəриндə бу мəsələ ајдынлашдырылмалыдыр. Халгымы. зын габагчыл огуллары, о чүмлəдөн Һəссас үрəкли бир инсан олан А. Шаиг Һəр заман балаларымызын, кəнч вəтəндашларын талəјини дү. шүңмүш, оңлар үчүн китабхана вə театр јаратмаг, китаб, мəчмүвə вə гə. зет бурахмаг дəрдинə галмышдыр.

Ушаглар үчүн бəди и əсəрлэр јаратмаг, елм-маариф очаглары ачмаг мейли 1905-чи ил ингилябандан сонра даһа да гүввəтлəнди. Ушаг əдə. бијатына олан еһтијач кетдикчə артылгына кərə бир сыра јазычы вə шаирлəриниш өз истəдэданы бу нəчиб ишə сəрф едирди. М. Ə. Са. бир, А. Сəһһəт, С. Сани илə бирликдə Абдулла Шаиг дə дөврүн бу мұ. һүм талəбини өдмəк сəһһəсиндə фəдакарчасына чалышырды.

Бəјүк рус мутəфəкири В. Г. Белински јазмышдыр: «Ушаг јазычы. сынын јетишмəsi үчүн чох, һəддиндөн чох шəрт вардыр. Нəчиб, вур. гун, Һəссас, сакит, кəрпөлərə мəхсус сэдəдил бир үрək, дəрин бир зəка, шejлərə ајдын бир бахыш, јалныз чанлы бир тəсəввүр дејил, һəм дə чанлы, шаيرانə бир хəјал, Һəр шеји чанлы, зəнкис образлар шəклиндə тəсəввүр етмəјə габил олан бир хəјал лазымдыр. Ајдындыр ки, ушагла. ра мəһəббəт, ушагын јашындан ирəли кəлən талəб хүсусијəт вə тəфəр. рүаты дəриндэн билмək дə эн мұһүм шəртлəрдəндир».

Мəним нəслимə, үмумијəтлə бүтүн сонраки нəслə мəнсүб олан адамлар бир агыздан тəсдиг едə биллэрлэр ки, А. Шаиг сон дərəчə Һə. сас, хейрхəһ, сəмими, күлш, хош тəбиəтли бир инсан олмушдыр. Буна кərə дə ушаг əдəбијаты сəһһəсиндə һамыдан артыг, сэмərəли, чидди чə. лышмышдыр. Əдибин ушагларымыз үчүн јаздыгы бир сыра ше'р, нəср вə драматуржи əсəрлэр əдəбијатымызын ифтихарыдыр!

Əсримизин əввəллəриндэн башлајараг индијэдək бəјүк дə, кичик дə шаирин хырда, сəмими, Һəр сəтриндə бəјүк бир мəһəббəт чырпынан əсəр. лəрини өз үрəјиндə кəздирир.

Јадыныздадырмы:

Ај пишии гап хоруз,
Көзлери мәрчан хоруз,
Сөн нэ тездан дурусак.
Ғышгырыб банлајырсан.
Ғојмајырсан јатмага,
Ај чаным мəстан хоруз!

Вə ја:

Ала-була, боз кечи,
Ај гоша бујнуз кечи.
Јалгыз кəзиб доланма,
Дага-даша дырманма,
Бир гурд чыхса гаршына,
Сөн нэ едорсан она?
Чобан ачына кəзүн,
Ғалар икн бујнузун.

Һəрмəтли əдибин Һəр бир ше'ри, һекəјəси бизим үрəклəримиздə мин. ми ачылы-ширинли хатирə ојадыр, дөнүб кечдијимиз јоллара бахмага чагырыр, унутулмас кўнлəримизин бир досту кими сəслəнир. «Тəпəl кə. лимји, «Јајла»ны, «Чобан мəһнисы»ны, «Гарəнфили, «Баһар»ы... һеч унутмаг олармы! «Шələгүјруг», јахуд «Мешə кəзəтчиси» јаддан чы. харумы?!

А. Шаигин јарадычылыгында ушаг əдəбијатына доғру чидди дөнүш 1910—11-чи иллəрдə башланмышдыр. О, өз хатирəлəриндə јазыр: «Һəм педагожи фəалијəтим, һəм дə əсəрлəримлə мən кəнч нəсли јени руһдə тəрбијələндирмək, она мəдəнијəтимизни, дил вə əдəбијатымызы севдир. мək мəгсəдини гаршында гəјүмүшмэн».

Əдибин «Түлкү һəччə кедир», «Јахшы арха», «Тыг-тыг ханым» вə с. əсəрлəri үслуб вə ифадə кəзəллији илə нəзэр-диггəти чəлб етмəјə бил. мəз.

Үмумијəтлə, ушаглар үчүн јаздыгы бүтүн əсəрлəриндə А. Шаиг зүмкарлара нифрəт, мəзлумлара мəһəббəт, һагг-əдалəт уғрунда эзмлə вурумшаг, Вəтəни, халгы севмək, онун сəадəтинə чалышмаг, доғручу, шə. рəфли олмаг, достлугдə сэдəгəти кəзлэмək вə с. кими кəзəл, нəчиб, кə. хирхəһ һислəри јени јетишэн нəслə ашыламышдыр. Бу əсəрлəri јазды. ги заман А. Шаиг бир вəтəндаш, сənəткар, мұаллим кими јүксək мəгсəд. лэр илэмийш, — ушаглара нəчиб фикир вə дүјүглар ашыламаг, бүтүн варлыгы илə бағландыгы халг əдəбијатыны, онун ајры-ајры мотивлəри. ни јенидэн јашатмаг, Азэрбајжан дилинин зəнкисликлəрини ашкара чы. харыб халгын истифадəсинə, кəнч нəслин тəрбијəси ишинə вєрмək јолу илə кетмишдир.

Һəмин əсəрлəрдəки композисија биткинлији вə тənасүбү, сүжет ај. дындылгы, ушаг психолокијасына дəрин бəлэдчлик, ифадə шухлугу вə чанлылыгы тəкчə А. Шаиг јарадычылыгы үчүн дејил, үмумијəтлə бүтүн ушаг əдəбијаты үчүн чидди наилијəтлэр иди.

Ушаглар үчүн пјеслар јазмаг əдəбијатчыларымыз онүндə дуран шə. рəфли, мұһүм вəзифələрдэн иди. А. Шаиг Һəлə ингилябдан əввəl бу нə. чиб ишə башламыш, совет дөврүндə исə ушаг драматуркијасынын əсил јарадычысы олмушдыр.

Мөвзүсү һəм классик ирсимиздөн, халг əфсанə вə нағылларындан, һəм дə мұасир һəјəтымыздан алынмыш пјеслəриндə драматург бир сыра ичтиман-əхлаги проблемлар гəјүб һəлл етмиш, кəнч нəсилдə гəһрəман. лыг, вəтəнпəрвэрлик, гуманизм, халга мəһəббəт, зəһмэтə Һəрмəт кими нəчиб сифəтлэр тəрбијə етмишдир. Буна кərə дə бир-биринин ардычнə јаздыгы «Вəтəн», «Елоглу», «Хасај», «Фитнə», «Бир саат хəлифəлик» пјеслəri узун иллəрдən бəридик ки, кəнч тамашачылар театрынын ре. пєртуарында јашајыр, өз тəрəвəтини сахлајыр. Бурасыны да кəстəр. мək лазымдыр ки, А. Шаиг кəнч тамашачылар театрыны јараданлар. дан, кəнч драматурглары бу театр əтрафында топлајыб тəрбијə едан. лəрдəнди. О, нағыл-пјес кими јени бир жанрын банисидир. Оун əсəр. лəri бизим бир сыра режиссир вə артистлəримиз үчүн чидди сənəткар. лыг мəkтəби олмушдыр.

«Хасај» пјесиндə сон дərəчə эһемийəтли, мұасир бир мөвзү сənəт. карлыгла ишлəнишидир. Һəмин драма дөврүмүзүн əхлаг вə тəрбијə ки.

ми мұһим ичтимаи проблеми инандырычы бир шәкилдә, реалист бир үслулда һәлл едилмишидир.

«Хасај» драманын мухтәлиф мөвгәләрдә дуран гәһрәманлары—Хасај, Камил муәллим, Мирзә Рәһим, Рәчәб, Бадам вә б. мухтәлиф характерли адамлардыр. Әсәрин башлыча мәзмуну мөктәбли Хасајла онун анасы Бадамын тәдриклә, ләкин чәтинликлә доғру һәјат јолуна дүшмәләридир. Атасы өлдүкдән сонра кичик Хасај аталығы Рәчәбин тәсири алтында јолундан сапыр, папирос сатыр, интизамсызлығ едир, дәрсләриндән керә галыр. Ләкин хејрихәһ адамларын, о чүмләдән Камил муәллим кими јени типли зијалыларымызын тәсири, һәчиб ишин, фәдакарчасына чалышмасы нәтижәсиндә Хасај да, Бадам да доғру јола гәјидыр, даһа јүксәк һәјат гәјәси уғрунда мүбаризә апармаға башлајырлар.

Бадам фабриклә ишә дүзәлир, зәһмәтсәвән коллектив ону гәјғә вә мәнәббәтлә әһәтә едир. онда һәјата вә инсанлара инәм, мәнәббәт һисси доғурур. Хасајын да, Бадамын да инкишаф мәнтиги ардычыл, инандырычы вә тәбииндир. Бу образлар ичтимаи варлығын өзүндән кәлир, инкишаф просесинин нәтижәси кими мейдана чыхыр.

А. Шаиг ејни заманда керилији, көһнәлији, муһафизәкарлығы, көһнә дүнјанын әхлағ принципләрини, мурдарлығыны, позғунлуғуну тәмсил едән Рәчәб вә Мирзә Рәһимин ич үзүнү, јыртычы тәбиәтини мәрһәртлә ачыр, детал вә штрихләрдән бачарыгла истифадә едир.

Үмумијәтлә, тәкчә бу әсәрдә дејил, бир чох башға һекајә вә романларында әдәбимиз характер деталлары сәнәткарчасына ишләәдир. Һәмин деталлар инсан һафизәсинә һәкк олунуб галыр, узун заман унутулмур. «Мәктуб гәтишмәдиәни вә ја «Әсримизин адамлары»ны јада салмаг кифәјәдир.

Драматург мүсбәт гәһрәманлары рәғбәт вә мәнәббәтлә тәсвир едир, онларын һеч бир чәтинликдән горхмајараг башлыча һәјат гәјәсинә доғру инамла ирәлиләдиқләрини көстәрир. Әсәрдә көһнәлијин өлүмү вә јенилијин гәләбәси тәбиин тәсири бағышлајыр. Хасај мухтәлиф вә ситәләрлә тәрбијә олунуб доғру јола дүшүкдән сонра Рәһим муәллим тәәччүбә дүшәрәк сорушур ки, «дә көрүм, буна нә сәһр охдун?» Камил муәллим чаваб вәрәрәк дејир: «Инсан бир күндә дәјишмәз! Ону дәјишдирмәк үчүн мин бир шәрәит ләзымдир. Јохса мәним нә сәһрим вә, нә мө чүзәм, нә дә елә мөвһүмага инанырам. Бир дә, ону мән дәјишдирмәшимәм, бу күнүн социализм мүһити вә шәрәити, ичтимаи аилә дәјишиқлији вә Хасајын бу мүһитдән алдығы истә дад вә гәбилијәти дәјишиқди. Мән бир совет муәллими сифәти илә јалныз өз вәзифәмдә чалышдым, о дәјишмәјә сүрәт вә һәрәкәт вердим».

А. Шаигин ушағлар үчүн јазығы драм әсәрләринин дили садә, сәими, сәлис вә тәбииндир.

Муәллимик үзүн илләр боју А. Шаигин һәјат мәгсәди олмуш, ону гәналдандырмыш, ирәлијә апармышдыр. Инди республикамызда елм вә мәдәнијәт чәһәсиндә чалышан онларча көркәмли шаир, јазычы, алим, бәстәкар, режиссор, муһандис, һәким билаваситә вә ја долајысы илә мујәјән мүддәтләрдә Шаигдән дәрә алмышдыр. Тәбиин ки, бу адамлар өз севимли муәллимини инди дә бөјүк миннәтдарлығ һисси илә хатырлајырлар. А. Шаигин бу сәһәдәки габағчыл әнәвләри узун заман јашаја чаг, кәч педагогларымызын јолуну ишығландыран бир мөшәл олачгадыр. Тәкчә бир факты јада салаг. Фәаллијәтинин мухтәлиф дөврләриндә әдиб он бир дәрслик јаратмышдыр. Бу дәрә китаблары мухтәлиф халқларын шәриини, әдәбијәтаны, дилини, көркәмли мәдәнијәт вә сәнәт хәлимлирини кәңчләримизә севдирән күчүл бир сәнәт ролу ойнамышдыр.

Шаигин әдәби-бәди көрүшләри, классик ирсимизә, реалист әдәби-јатимызә мунасибәти бу дәрслиқләрдә, һәбәлә бир сыра мөгәләсиндә ифадә олунмушдур. Өз јаралычылығ тәһрибәсиндә әсас етибары илә реализм әнәвләрини давам вә инкишаф етдирән јазычы, нәзәри чәһәтдән дә сәнәт вә әдәбијәтлә варлығы доғру әкс етдирмәк принципләрини горумуш, М. Ф. Ахундов әдәби мөктәбинин бөјүк тарихи әһәмијјәти һағында мұһим мулаһизәләр сөйләмиш, әдәбијәтчыларын гаршылығла әләгәсини гәјд етмишидир.

А. Шаиг бөјүк мүтәфәккир вә јазычымыз М. Ф. Ахундовун јаралычылығ вә дүнјабахышынын бир сыра мұһим чәһәтини ачымыш вә јазмышдыр: «Мирзә Фәтали турк (Азәрбајҗан—С. Р.) тарихи әдәбијәт-тында биринчи реалист јазычыдыр ки, әсәрләриндә һәгигәти, һәјәти олдуғу кими көстәрир».

Даһа сонра, әдбимиз Вағифин, Видадинин, Сәјид Әзим Ширванинин, Сәһһәтин, Сабирин, М. һадинин јаралычылығыны, әһәмијјәтли әсәрләрини јажмаг, онларын һәјәтанын мухтәлиф дөврләрини ишығландырмаг сәһәсиндә дә әһәмијјәтли ишләр көрүшүдүр.

Бөјүк шаиримиз Фүзули һағында А. Шаигин хүләсәси елм әләми-нә чоҳдан бәллидир.

Тәртинб етдији мүнтәхәбатларда, гираәт китабларында, әдәбијәт нәзәријјәсиндә А. Шаиг дүнја халқлары әдәбијәтанын нүмајәндәләринә, гардаш халқларын јазычы вә шаирләринә хүсуси јер вәрмишидир. Һәмин китабларда А. Пушкинин, М. Лермонтовун, Крыловун, А. Толстојун, А. Чеховун, М. Горкинин, Сәддинин, Гаанинин, Р. Тагорун, Е. Золянын, Т. Фикротин, гардаш ермәни шаири Сатурјанын вә башға сәнәткарларын әсәрләриндән нумунәләр дәрч едирди.

Рус әдәбијәтаны, азадлығ чарчысы олан габағчыл рус мәдәнијәтини А. Шаиг ушағлыгдан бөјүк бир мәнәббәтлә севирди. О, рус дилини мүкәммәл билимиш, тәрчүмәчилик сәһәсиндә чидли ишләр көрүш, һәјәтанын мухтәлиф дөврләриндә Крылов, Лермонтов, Толстој, Никитин, Колтсов, Горки вә Михајлолла јанагы Шекспирин «Магбәт»ини, Низаминин «Искәндәрнамә»сини («Шәрәфнамә һиссәси»), Д. Дефонун «Робинзон Крузо», Ч. Свифтин «Гулливер лилипутларда», А. Бартонун «Пинти гыз», К. Чуковскинин «Пинти олма» әсәрләрини Азәрбајҗан дили-нә тәрчүмә етмишидир. Бу тәрчүмәләрин тарихини изләсәк, әсәрдән әсәрә тәрчүмәчинин сәнәткарлығынын артылығыны ајдын көрәрик.

Бөјүк рус мәдәнијәтинә аловлу мәнәббәти муәллиммиз А. Шаиг һәјәтин чәтин сынағларындан кечириб кәтирмиш, бизә вәсијјәт етмишидир. Сонралар совет дөврүндә әдиб јазырды:

«Суриковун өлвән лөвһәләринә, Репинин һәјат вә еһтирасла чошуб-дашан рәсмләринә ким лагејд баха биләр? Чајковскинин урәкләрә иуфуз едән, мәналы, фүсүнкар мусиғиси кими руһуну охшамас? Пушкин шәрләри, Туркене вә Толстојун романлары, Чеховун һекајәләри кими агыл, һиссијәт вә тәсәввүрүнү әсир етмәз? Горки вә Мајаковскинин чағырыш сәсләри кими ојатмас? Рус мәдәнијәтинин мәнә бу үмүмбәшәри мәһијјәти, русларын мәнә бу мүтәрәғти фәалијјәти һәлә чох-чоһ бундан әввәл Азәрбајҗанын габағчыл адамларынын нәзәрини Русияја чәлб етмишидир».

Јалныз бизим әдәби абидәләримиздә дејил, бүтүн халқларын әдәбијәтларында узун заман халғ күтләләри ичарисиндән, садә адамлар арасындан гәһрәман сечмәк мәсәләсинә атрафында шиддәтли мүбаризә кетмишидир. Бу проблемә Азәрбајҗанда илк дәфә М. Ф. Ахундов һәлл етмишидир. Бөјүк мүтәфәккир-јазычыдан сонра кәлән, онун реалист әнәвләрини давам етдириб зәккинләшдирән Ч. Мәммәдгулузадә, М. Ә.

Сабир, Э. Ҳагвердиёв, С. С. Ахундов, Н. Б. Вазиров бу ҷаҳатдан ди-
гетажан ишлар көрмушлар. А. Шаиг дё өз гёлам достлары ил ё бир
сырада аддылмышдыр. Сада адамларын ёмёи, ачы талеји, мё нёви
сафлыгы, јашамаг угрунда мёшөггётли мубаризеси, арузлары, мё нёбё-
ти јазычыны дүшүндүрмүш, онун илхам вё јарадычылыг мё нбёлёрин-
дён бири олмушдур.

Ёдибин «Мёктуб јетишмёди», «Кёч», «Ёзү билсин, мё нё нё!» кими
реалист һекајёлери һәм сөнёткарлыг, һәм дё ичтимаи мёзмун нөгтеји-
нёзёриндён ХХ ёср реалист нёсримизин классик нумунёлёридир.

Сада адамлара, кёндли вё фёһл ё образларына һёсас мунасибёт һеч
шубһёсиз ки. А. Шаигин һуманист вё демократик дунјабахышындан
ирёли калырди.

«Мёктуб јетишмёди», «Интиһармы, јашамагмы» һекајёлери, «Араз»
романы дёрин һёјат мұшафёздёлеринин нётичёсидир. Кёчлик иллёриндё
Сабунчуда мўаллимлик етдији заманлар ёдиб мё донлардё чалышан
фёһлёлёрин чёһнёнём ёзабыны көрмүш, онлардан үрёк јангысы ил ё
јазмышдыр.

Чё нуби Азёрбајчандан кёлмиш Гурбанын фачиёси кими сарсыт-
маз, дүшүндүрмёз, кимдё вёшии ганунлара, даһа доғрусу ёзбашына-
лыга, ганунсузлуға гаршы гёзёб, һиддёт доғурмаз?!
«Мёктуб јетишмёди» чана дојмуш халг адындан (фёһл ё образы
бүтүн ёзэмёти ил ё, мубаризё вё протестл ё верилмёдијинё бахмајараг)
буржуа гурулушууну үзүнё вурулан бир шилл ё иди!

Гурбанын фачиёси, мусибёти јузларчё адамын мусибёти иди. Ағалар
ёз сёадётини гурбанларын өлүмү баһасына јарадырдылар. һекајё-
дё бу сёзлёр бир иттиһам кими сёслёнир:
«Бах, бу јерлёрин һәр кушёсинё ајаг бассан, һәр овуч торпагына
газма вурсан, ишти сүмүјү көрёрсён, ишти фёрјады ешидёрсён...».

Камил нёср асёри олан «Араз» романында мўаллиф фёһлёлё-
рин һёјат вё мубаризёсинин унутулмаз лёвһёлёрини вермишдир. Бу
ёсрдё биз ингилабдан ёвёлки мё донларин мё нзёрсёсини көрүр, бир
чох ингилабчы фёһл ё образы ил ё үз-үзё кёлirik. Бир сыра чанлы, реал
һёјат сёһнёлери, долгун харакетлёр (Араз, Серјожа, Григор, Азад)
ики дүшмён чёһнёнин нумажёндёлеринин—Рёһим бёј, Аслан бёј, Варис-
лё Араз, Күнёш, Ванја вё Аздын тоғушмасы, кёһнё Бакынын тёсвири
охучуда бёјүк мараг ојадыр, ону ёз ардынча чёкиб апарыр.

«Араз» А. Шаигин јарадычылыг јолунда ирёлёјё доғру атдыгы
чидди бир аддымдыр. Ёдиб тарихи һёгигетё тамамилё ујгун олараг
кёстёрик ки, фёһлёлёрин ингилаби мубаризёсинё Ленин партијасы рёһ-
бёрлик едир вё истигамёт верирди.

Ёдибин «Ёсримизин адамлары» романы да тоғрибён 1905-чи ил-
дён сонра баш вермиш һадисёлёрин тёсвиринё нёср олунмушдур. Бу
ёсрдё мўаллиф мұхтёлиф зумрёлёрин нумажёндёлерини вермиш, Ёш-
рёф, Мёһррём, Ёһмёд, Зёки, Сопа кими реал харакетлёр јаратмыш,
буржуазиянын бүтүн азгынлыгыны, ахлагсызлыгыны, ифласыны бёдин
шёкиндё ассландырмышдыр.

«Ёсримизин адамлары» романыны мўаллиф 1908-чи илдон јазмаға
башламыш, сонра ишинё ара вермиш, 1913-чү илдё онун бё зи һиссёлё-
рини «Игбал» гзётинини сёһифёлёриндё дёрч етдирмишдир. Лакин
ёср јарымчыг галмышдыр. Роман мўаллифи етираф едир ки, 1918-чи
илдё Сүлейман Саип Ахундовун тёкиди ил ё ёсёри тамамламышдыр.

«Ёсримизин адамлары» реалист сепкидё јазылмышдыр. Мұхтёлиф
зумрёлёре мё нсуб олан гёһрёманларын талејини, һёјат јолуну мўаллиф
диггалтё илзидир, һәр образын характерини ачмаг үчүн орижинал ху-
сусијётлёр тапыр, чидди ситуасиялар јарадыр.

А. Шаиг бир тарафдон буржуа мұһитинин ёјбёчёрлијинд, «һёјат
сёһнёлёри» ағаларын ирёнч тёбиётини, чиркин ёмёларини, мё нёви
доғундугуну ачыб кёстёрик, дикёр тарафдан иса «зүлмёт сёлтёнётиндё»
јашајан тарағинпёрвёр гуввёлери—мёһррёмлёр, зёкилёр сёһнёјё
чыхарыр, онларын хёјирхаһлыгыны, шёрёфли өлүмүнү үрёк јангысы ил ё
тёсвир едир. Јазычы бёдин мұфиками вё мёнтигин күчүнё архаланараг,
биздё бу ишыглы гуввёлёрин галёбёсинё мёһкём инам һисси ојадыр.

Бүтүн асёр бёју А. Шаиг охучуну белё бир нётичёјё кётирмак и-
тёјир ки, һачыкёримлёр, ағамурсёллёр, ёшрёфлёр чёмијётти дағдын,
мё нёви позундугу салан, дёрд вё өлүм ајан гуввёлёрдир. Буиларын
бёјүк мёгсёд вё идеалы жохдур. Һалбуки асил инсан бёјүк идеалсыз
јашаја билмёз, вётёнин вё халгын талејини, кёлечёјини дүшүнмёјё бил-
мёз!

Ёсёрин диғетёлёјиг хусусијётлёриндён бири дё будур ки, јазычы
инсан психологисини, онун мё нёви алёминин инчёлёклерини, үрёк
чырпынтыларын, тэрёдуд вё шубһёлёрини ачмаға хусуси диғат вер-
ир. Бу чётёндё А. Шаигин ён кёзёл һекајё вё романлары һём дёврүн
башга сөнёткарларын ёсэрлариндён ајрылыр, һём дё инди психоло-
кизмё хор бахан бё зи ёдёбијатчылара хатырладыр ки, бу сёһдё
бизим ёмёијётти ён ёнёлёримиз олмушдур вё бу ён ёнёлёри инкишаф
етдирмёк лазымдыр.

Халглар арасында достлугун, гардашылыгын тёсвир вё тэрөннүмү
Азёрбајчан ёдёбијаты тарихиндё дёрин кёк салмыш, онун башлыча,
шёрөфли мёвзуларындан бири олмушдур. М. Ф. Ахундовун «Һачи Га-
ра» сындан эмёксёван ермани кёндилёрини, Н. Нёримановун «Баһадыр
вё Соһас» сыны, С. Ширванин шёрларини, Н. Б. Вазировун Гылы кир-
вёсини, М. Чёдили «Каманчас»ын... хатырлајат!

1905-чи ил һадисёлёриндён сонра халглар достлугу мёвзусу хусу-
силь бёјүк сијасы вё ичтимаи бир ёһмијёт кёсб етди. А. Шаигин «Ин-
тиһармы, јашамагмы» һекајёси дёврүн мубариз бир маһнысы кими
сёсленди. Ёсёрин сөн сётирлёринё диғет ёдёк:

«— Аслан, ёсрлёрдён бёри биз дин ајры гардашыг... Сён гардашыг
борчуну јеринё јетирдин...— Аслан чаваб верерёк дејир:— Мё нчё бизи
гуртаран нё сөнсён, нё дё мён... Биздё олан вётёндашлыг вё сёмими
гардашыг һиссидир. Биз гуртаран арамыздакы достлугдур!».

Ёдибин «Пирин кёрамёти» вё «Кёбёлёк» һекајёлери сатирик маһи-
јёт дашыр. «Пирин кёрамёти»ндё Шаиг надалыгын, чёһалётин, дини
мёвһуматын инсанын башына нёлёр кётирдијини, һотта ону өлүмё та-
дёр сүрүклёдијини инандырычы бёјаларла тёсвир едир.

«Кёбёлёк» һекајёси санки бу күн јазылмышдыр. О вё актуаллыгы-
ны илдијёдёк итирёмншдир. Ёсёр ёз халгына, ёз милли ён ёнёлёринё
хор бахан, инди дё ичтимаијётимизин мубаризё апардыгы ајры-ајры
позгун кёчлёрчё гаршы чеврилмишдир. Мўаллиф һаглы олараг һёмин
кёчлёрин мё нёви жохсудлугуну, идеалсызлыгыны, ријакарлыгыны
ачыб кёстёрик. «Кёбёлёк» һекајёси мёслёксиз модабазлара гаршы
мубаризёдё бёјүк рол ојнаја билёр!

А. Шаигин «Илдырым», «Алданмыш улдузлар», «Нұшабё» кими
ири һачмёли драм ёсэрлери сёһномизин инкишафына кёмёк етмишдир.
Кёркмёли јазычы вё ичтимаи хадим олан А. Шаигин јарадычылы-
гына вердијимиз бу кичик тёллидён белё көрүнур ки, мёзёнијётти-
миз, маарифимиз, ёдёбијатимиз, сөнотимиз, ичтимаи фикримиз гар-
шысында онун бёјүк хидмётлери олмушдур.

Мё нз буна кёрё дё халгымыз онун бу сёһдё фёдакар ёмёјини
нёзёре алараг јазычыны 1946-чы илдё ССРИ Али Советинё депутат
сечмиш, һёкүмётимиз ону Ленин вё Гырмызы Ёмёк Бајрагы орденлери

илә тәлтиф етмиш, она әмәкдар мұәллим вә әмәкдар инчәсәнәт хадими аллари вермишдир.

А. Шаиг өмрүнүн сонуна гәдәр гәләми әлиндән јерә гојмамыш, «Көһнә дүнја» ады алтында бөјүк бир һәјат јолуну әкс етдирән хатирәләрини јазмышдыр.

«Көһнә дүнја» мұәллифи јазыр ки, бу хатирәләри јазмагда әсас мәгсәдим кечмиш һәјатын дәһшәтләри, чәһаләт вә мөвһуматын ачы нәтичәләри вә ишығлы бир һәјат уғрунда габағчыд адамларымызын апардығлары мұбаризә илә кәнч нәслимизи таныш етмәк олмушдур.

А. Шаигин «Көһнә дүнја» әсәри тарихимизин ән мүрәккәб, кешмәкешли бир дөврүнү әкс етдирән әһәмијјәтли бир сәнәддир. Китабы вә рағладығча, мұәллифин мұшәһидә вә тәһлилләрини нәзәрдән кечирдикчә, гаршымызда долғун бир мәнзәрә, мұбаризә апаран гүвәләрини һисбәти, јазычынын мұасирләринин, достларынын—Н. Вәзирвун, Ә. Һағвердиевин, Ч. Мәммәдгулузадәнин, М. Сабирин, А. Сәһһәтин өлмәз образлары чанланыр.

«Көһнә дүнја» Азәрбајчанда аз интишар тапмыш марағлы бир жаирын—мемуар әдәбијјатынын ән гүвәтли әсәридир. Бундан әләвә, А. Шаигин хатирәләринин бөјүк елми әһәмијјәти вардыр. XX әср әдәбијјатымызда мөшғул олан алимләримиз өз тәдгигатларында әдибин вердији зәнкин материаллардан кениш истифадә едә биләрләр.

Көркәмли јазычы вә ичтимай хадим мүрәккәб бир јарадычылығ јолу кечмишдир.

Илһамыны, исте'дадыны, бүтүн һәјатыны өз халғына, онун азадлығ уғрунда мұбаризәсинә, бәхтијар бу күнүнә өз даһа көзәл кәләчәјинә вермиш олан бир сәнәткары адамларымыз һәмишә өз үрәкләриндә јашадачлар!

Бөјүк һуманистин, һәссас, сәмими бир инсанын һәјаты да, фәдакарлығы да, јарадычылығы да нәсил-нәсил инсанлар үчүн, кәнчләримиз үчүн бөјүк бир өрнәк олачағ, онлары һәмишә халғын, Вәтәнин, мәдәнијјәтимизин тәрәғгиси уғрунда һүнәр, гәһрәманлығ көстәрмәјә сәсләјәчәкдир!

Халғыны нәчиб бир оғул гәлби илә севән сәнәткар өз халғынын үрәјиндә вә хатирәсиндә әбәди јашајачағдыр!

Бир һәфтәнин хатираты

1946-чы илдә Күрдәмир, Ағсу, Шамаһы вә Мәрәзә зәһмәткешләри Абдулла Шаиг ССРИ Али Советинә депутатлығына намизәд көстәрмишдиләр. Сечичиләрлә көрүш күнләриндә о заман алтымыш беш јашлы депутаты мұшәјијәт етмәк мәнә тапшырылмышды. Бу мұнасибәтлә мән унутулмаз әдиблә бир һәфтә јол јолдашы олмағ шәрәфинә наил олдум.

О вахта гәдәр, шүбһәсиз ки, мән Шаиги таныјырдым. Минләрчә башға охучулары кими мән дә билирдим ки, о, бизим Вәтәнимизин мөшһурларындан бири, идејалы шаир, бөјүк бир нәслин мұәллими—марифимизин, мәдәнијјәтимизин фәдакар хадимләриндән, јарадычыларындан биридир. Үстәлик тирхынчы илләрин әввәлләриндә бир мұнасибәтлә мән Шаигин демәк олар ки, ән мұһүм әсәрләрини јенидән охумуш, «Араз» романы һағғында кичик бир мәғалә дә јазмышдым. Бир сөзлә, онун истәр бәдин-елми јарадычылығы, истәрсә мұәллимлик фәаллијјәти, ичтимай хидмәтләри һағғында ајдын тәсәввүрүм вар иди. Бунуна белә шанрлә јахындан таныш олмағ, үңсијјәт јарағмағ јенә дә бир арзу оларағ галырды. Сечичиләрлә көрүш күнләриндә мән бу арзума наил олдум.

Бу сәфәрдә мән һәр шејдән әввәл Шаигин гајғыкешлијинә вә истиғанлылығына һејран галдым.

Рајонларда биз һара кедирдиксә, һәмишә кечә-күндүз бир јердә олурдуғ. Мейманханаларда да бир отагда галырдығ. Гыса мүддәтдә мән «Шаиг мұәллим»ә о гәдәр исинишдим ки, бир дағиғә онсуз дарыхырдым. Иһс едирдим ки, о да мәни тәк гојмағы өз ма'рифәти, әхлагы көрүшләри нөгтеји-нәзәринчә инсана—јолдаша гаршы вәфәсызлығ сајырды. Мейманханаларда бизим үчүн ајры-ајры отағлар ајрылдығыны көрдүкдә, тәләшлә: «Јох, јох, бир јердә олсағ јахшыдыр!»—дејиб нәзакәтлә инад көстәрди. Белә һесаб едирди ки, депутатын өз јол јолдашындан ајрылыб ајрыча, даһа тәнтәнәли бир отагда галмасы демократизми поза биләр, хәләлдар едә биләр.

Мән әввәлчәдән билирдим ки, сечичиләр һүзурунда мәнни Шаиг һағғында әтрафлы данышамағына, ону тәғдим етмәјимә еһтијаж олмајачағ. Белә дә олду. Һансы јығынчаға кедирдиксә, депутат сәһнәдә көрүнән кими бөјүкдән-кичијә һамы бир-биринә дејирди:

—Абдулла Шаигдир!

Демәлијәм ки, бу сәфәрә һазырлашанда мәнни биринчи фикрим—планым вар иди ки, Шаиг мұәллимдән јахшы муғажат олдум, ону исти-сојудан горујум. Анчағ һәр дәфә бунун әкәсинә олурду. Шаиг мәнә о гәдәр гајғы көстәрди ки, елә бил ону мәнә јох, мәни она тапшырыблар. Мән јахшы баша дүшүрдүм ки, бу гајғыкешлик онун тәбиәти, характери илә бағлы олмағла бәрабәр, һәмчинни дүнјабахышы илә алағдар олан бир хусусијјәтдир. Бу гајғыкешлик онун һамыја мұнасибәтиндә дә өзүнү көстәрди. Тез-тез мәнә белә суаллар верирди: «Мейманхана